

The development of cognitive activity of future medical workers in extracurricular time must be planned thoroughly. The organization of the above-mentioned process provides the development of a scientific-methodical complex and test methods for independent cognitive activity of medical students. From our point of view, the discussion is the most effective method of independent cognitive activity validation which contributes to the formation and development of communicative competence of future medical workers.

Key words: *independent cognitive activity, culture of professional speaking, self-awareness, a method of discussion, self-development.*

УДК 378.2

Л. С. Отрощенко

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ДИДАКТИЧНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті на основі аналізу наукових джерел визначено професійно-педагогічну компетентність викладача ВНЗ економічного профілю як необхідну умову ефективного дидактичного процесу у ВНЗ. Досліджено структурні компоненти професійно-педагогічної компетентності та професійно важливі якості викладача ВНЗ. Перспективами подальших досліджень визначено обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування й розвитку професійної компетентності викладачів ВНЗ економічного профілю та порівняльно-педагогічний аналіз вітчизняних і зарубіжних моделей підготовки викладачів.

Ключові слова: *професійно-педагогічна компетентність, викладач ВНЗ економічного профілю, структурні компоненти професійно-педагогічної компетентності, професійно-важливі якості викладача.*

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти й організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя.

Професійна діяльність викладача вищої школи полягає в реалізації певних функцій, які потребують різноманітних теоретичних знань, практичних умінь і навичок. В умовах оновлення системи вищої освіти, стрімких соціально-економічних змін на ринку праці, підвищення суспільних вимог до рівня конкурентоспроможності економістів підвищуються вимоги до професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю. Тому потрібно чітко уявляти як визначається професійно-педагогічна компетентність викладача ВНЗ економічного профілю, з яких структурних компонентів вона складається та умови її розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Питання професійної компетентності та компетентнісного підходу як інструмента модернізації освіти стали

предметом пильної уваги європейських організацій, вітчизняної та зарубіжної педагогічної та психологічної наук.

У вітчизняній науці проблемами компетентнісного підходу в освіті (СВЕ-освіти) та професійної компетентності опікуються: О. Овчарук, О. Пошетун, О. Локшина (розроблення та впровадження компетентнісного підходу в зарубіжних країнах), С. Гончаренко, І. Гушлевська, Н. Ничкало, І. Чемерис (визначення поняття компетентності), О. Савченко, С. Трубачева, Л. Паращенко (компетентнісний підхід в освітньому процесі), Н. Креденець (професійна компетентність: історико-педагогічний аналіз), В. Баркасі (професійна компетентність учителів іноземних мов), В. Стрельников (професійна компетентність викладача вищої школи), Н. Лісова (психолого-педагогічна компетентність молодих учителів), С. Степаненко, С. Сисоєва (формування професійної компетентності), А. Васильченко, І. Гришина (професійна компетентність керівника школи), Л. Дибкова (професійна компетентність майбутніх економістів) та інші.

Проблеми змісту економічної освіти привертали увагу А. Аменда, В. Базилевича, В. Боброва, Л. Епштейн, І. Каленюк, Г. Ковальчук, А. Колота, С. Мочерного, О. Обривкіної, Г. Півень, Т. Поясок, Л. Прусової та інших.

Мета статті полягає у визначенні професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю як необхідної умови ефективного дидактичного процесу й виокремленні її структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Як відзначає відомий російський науковець І. А. Зимня, «в останнє десятиріччя <...> відбувається різка переорієнтація оцінки результату освіти з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетенція», «компетентність». Відповідно, фіксується компетентнісний підхід в освіті» [1, 2].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що сучасні підходи до трактування професійної компетентності різняться, але більшість авторів розглядають це поняття у двох аспектах: з одного боку, як мету освіти, професійної підготовки, а з іншого – як проміжний результат, який характеризує фахівця, виконуючого свою професійну діяльність.

Пошук шляхів розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів ВНЗ зумовлює звернення до проблеми визначення контурів поняття професійної компетентності з виокремленням її структурних компонентів у проекції економічної освіти.

Вітчизняні вчені по-різному тлумачать поняття професійної компетентності. Заслуговує на увагу визначення професійної компетентності, запропоноване у словнику за редакцією академіка Н. Ничкало: «професійна компетентність – сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [5, 78].

Зазначимо, що поняття «професійно-педагогічна компетентність» у науковий обіг було введено вперше російським науковцем Н. В. Кузьміною, яка визначила досліджуване поняття як «сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове та практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань» [2, 90].

В. Ю. Стрельников вважає, що під професійною компетентністю педагога необхідно розуміти глибоке знання педагогом навчально-виховного процесу, сучасних проблем педагогіки, психології та предмета викладання, а також уміння застосовувати ці знання у своїй повсякденній практичній роботі [6].

Щодо змісту професійної компетентності педагога, А. К. Маркова виділяє процесуальний і результативний показники. Професійну компетентність педагога дослідниця визначає як його здатність і готовність виконувати особисту професійну діяльність [4].

На нашу думку, професійно-педагогічна компетентність викладача ВНЗ економічного профілю забезпечується сформованістю та цілісністю її структурних компонентів.

На нашу думку, для точнішого виокремлення структурних компонентів професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю та визначення поняття «професійно-педагогічна компетентність викладача ВНЗ» варто окреслити коло професійних завдань, що виконують викладачі ВНЗ у межах професійних функцій.

Викладач ВНЗ – це особистість у професорсько-викладацькому колективі вищого навчального закладу, який виконує різноманітні завдання відповідно до своїх посадових обов'язків. Як зазначає А. І. Кузьмінський, уміння, якими має володіти викладач ВНЗ можна розділити на такі групи:

- *гностичні* (уміння пізнавального й аналітичного змісту);
- *проективні* (уміння прогнозувати, створювати об'єкт як певну цілісність в уяві, визначати прогноз професійної діяльності);
- *конструктивні* (уміння створювати реальну модель спланованої діяльності);
- *комунікативні* (уміння спілкуватися зі слухачами);
- *організаторські* (здатність реалізовувати план діяльності);
- *креативні* (творчі) вміння [3].

З урахуванням специфіки професійної діяльності викладачів економічного ВНЗ, а також на основі проведеного аналізу й узагальнення наукових досліджень щодо визначення структури професійної компетентності фахівця ми виокремлюємо такі структурні компоненти професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю: *функціональний, методологічний, інформаційний, соціальний та особистісний*. На наш погляд, вищеназвані компоненти складають

ядро інтегративного конструкта «професійно-педагогічна компетентність викладача ВНЗ економічного профілю». Розкриємо кожний компонент професійно-педагогічної компетентності з точки зору особливостей професійної діяльності викладача ВНЗ економічного профілю.

Розглядаючи *функціональний* компонент професійно-педагогічної компетентності, варто зазначити, що він складається з таких складників:

- *предметна компетентність* (теоретична та практична готовність до викладання дисципліни; уміння отримувати, аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію в навчальному процесі);
- *психолого-педагогічна* (здатність використовувати психолого-педагогічні знання в організації освітньої діяльності);
- *управлінська компетентність* (здатність планувати, організувати й контролювати навчально-виховний процес та власну професійну діяльність для досягнення прогнозованого результату; здатність виробити та прийняти рішення, а саме: виявляти цілі, формулювати проблему та критерії, генерувати альтернативи, оцінювати альтернативи за критеріями; уміння реалізувати рішення; володіння інноваційними педагогічними технологіями тощо);
- *прогностична компетентність* (уміння передбачати результати навчально-виховного процесу; розробляти робочі програми навчальних дисциплін, програми навчальних дисципліни; розробляти плани занять; проектувати навчальний процес та діяльність студентів на занятті; проектувати і прогнозувати власну педагогічну діяльність відповідно до предмету; вміння аналізувати кризи та конфлікти, а саме: визначати характер конфлікту, вибирати шляхи, способи й методи розв'язання конфліктів; володіння методологією та технологією педагогічного прогнозування можливих наслідків прийняття рішень; володіння прогностичними методами тощо);
- *контрольна компетентність* (володіння методологією та технологією контролювання виконання завдань, оцінювання досягнень студентів).

Методологічний компонент професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю характеризується єдністю та цілісністю таких складових:

- *дидактично-методологічна компетентність* (володіння передовими методами, прийомами, інтенсивними технологіями педагогічного дослідження, дидактичними методами оцінювання результативності навчально-виховного процесу; вміння аналізувати якісні показники результатів педагогічної діяльності та її активності; володіння методологією розробки нормативних матеріалів, що відображають цілі, пріоритети, критерії, порядок виконання професійної діяльності; уміння аналізувати проблеми та завдання; володіння методами менеджменту часу та роботи й методологією та технологією діагностики та самоаналізу тощо);

- *освітня компетентність* (володіння методологією та технологіями створення сприятливих умов для навчального процесу, виявлення й оцінювання індивідуальних потреб студентів у навчанні, забезпечування зацікавленості студентів у навчанні, вибору оптимальних видів і форм навчання тощо);
- *когнітивна компетентність* (здатність викладача до адекватного та глибокого пізнання навколишнього природного та соціального середовища, а також самого себе, наявність системного мислення; усвідомлення власних цілей, бажань і можливостей їх досягнення; критичність мислення тощо);
- *організаційна компетентність* (володіння методологією та технологією забезпечення прийняття рішень під час здійснення педагогічної діяльності, реалізації рішень, управління якістю навчального процесу тощо);
- *дослідна компетентність* (володіння методологією та технологією організації та проведення навчальних і наукових досліджень, впровадження результатів наукових досліджень, здійснення консультаційної діяльності тощо).

Вважаємо, що володіння методологічним компонентом професійно-педагогічної компетентності є запорукою професійного зростання викладача ВНЗ економічного профілю також завдяки володінню знаннями методологічних і теоретичних основ методики викладання різних предметів, концептуальних основ структури та змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), умінню застосувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконанню основних професійно-методичних функцій. Тому методологічна компетентність є однією з ключових для викладачів ВНЗ економічного профілю.

На нашу думку, до *інформаційного* компонента професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю належать такі складники:

- *медійна компетентність* (уміння викладача орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різними джерелами інформації, зберігати й використовувати інформацію, необхідну для професійної діяльності, володіння навичками користування ПК, інтерактивною дошкою тощо);
- *інформаційно-аналітична компетентність* (наявність системи знань про процеси мислення; уміння викладача сприймати, узагальнювати, аналізувати та критично оцінювати професійно важливу інформацію, приймати рішення в непередбачених ситуаціях із використанням інформаційних технологій; відповідальність за можливі наслідки діяльності в інформаційному просторі, наявність інформаційної культури тощо).

Вважаємо, що *соціальна* компетентність складається з таких компонентів:

- *соціально-педагогічної* (наявність теоретико-методологічної, технологічної бази та спеціально-дисциплінарних знань, правильне використання відповідних методів та організаційних форм, обізнаність щодо психофізіологічних, соціально-культурних особливостей студентського контингенту);
- *комунікативної компетентності* (уміння зрозуміло та чітко висловлювати думки, міркування, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, організовувати та підтримувати діалог). Крім того, компетентний викладач ВНЗ має бути здатним налагоджувати контакт, володіти прийомами ефективного спілкування, етикетом, культурою мови, обирати оптимальний стиль спілкування із урахуванням індивідуальних особливостей студентів);
- *компетентності в подоланні конфліктів* (володіння технологіями розв'язання конфліктних ситуацій, здатність до пошуку взаємоприйняттого балансу інтересів тощо);
- *кооперативної* (здатність до співробітництва та колективної діяльності; уміння працювати в командах і проектах тощо).

Вважаємо, що до *особистісного* компонента професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ економічного профілю належать такі складові:

- *мотиваційно-вольова компетентність* (наявність поглядів, уявлень, мотивів, цілей, потреб, ідеалів, переконань; особиста відповідальність за результати педагогічної діяльності, володіння власними емоціями, відчуттями, поведінкою. Цей структурний компонент стимулює творчий прояв особистості в професійній компетентності; передбачає наявність інтересу та позитивної мотивації до професії викладача;
- *рефлексивна компетентність* (уміння свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, оцінювати особисті досягнення; сформованість таких якостей, як креативність, ініціативність, впевненість у власних силах, мобільність тощо). На нашу думку, рефлексивний компонент професійно-педагогічної компетентності викладача є регулятором його особистісних досягнень, розвитку рефлексивних здібностей, прогнозування результатів професійної діяльності;

Зазначимо, що виокремлення рефлексивного компонента є дуже важливим, оскільки цей компонент визначає рівень розвитку самооцінки викладача, розуміння власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї професійної діяльності, самореалізації у процесі професійної діяльності.

- *морально-духовна компетентність* (моральність у процесі вироблення рішення в поєднанні з прагматичними грамотними оцінками; володіння системою громадянських і духовних цінностей, інтересів, ідеалів, духовною культурою тощо).

- *виховна компетентність* (уміння формувати у студентів почуття громадської та професійної відповідальності за результати майбутньої професійної діяльності, загальної культури, етики поведінки, професійної культури тощо).

Під час визначення структурних компонентів професійно-педагогічної компетентності фахівців науковці часто визначають також професійно важливі якості (ПВЯ), притаманні тій чи іншій спеціальності.

Вважаємо, що до професійно важливих якостей викладача ВНЗ економічного профілю належать: уміння досягати поставленої мети, мобілізувати енергію, володіти даром переконання, мати лідерські здібності, бути наполегливим, ініціативним, вимогливим, енергійним, рішучим, амбіційним, цілеспрямованим, авторитетним, креативним, толерантним, доброзичливим тощо.

У професіограмі вчителя виділяють *головні* якості (вимоги), без яких неможливо стати висококваліфікованим педагогом, і *другорядні* (додаткові), наявність яких не є обов'язковою, але їх існування збагачує особистість. Серед головних і додаткових вимог є *стійкі*, тобто притаманні вчителеві й вихователеві всіх епох, часів і народів, та *змінні*, зумовлені особливостями етапу соціально-економічного розвитку суспільства.

Головною та *стійкою* вимогою, що ставиться перед педагогом, є любов до дітей. *Головне* завдання вчителя – допомогти дитині засвоїти досвід старшого покоління, розвинути творчі здібності та задатки. Педагог також має бути творчою, конкурентноспроможною та інтелігентною особистістю.

Додатковими, але відносно стабільними вимогами є комунікабельність, почуття гумору, артистичність, веселий характер, гарний смак тощо. Ці якості не менш важливі, ніж головні, їх наявність у педагога робить його професійно й особистісно багатшим. Сукупність головних та додаткових педагогічних якостей і є *індивідуальністю* педагога, що визначає унікальну самобутність особистості [7, 21–23].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Ураховуючи все вищезазначене *професійно-педагогічну компетентність викладача ВНЗ економічного профілю* можна подати як якісну, інтегративну, професійно-особистісну характеристику фахівця, що охоплює сукупність педагогічних, управлінських, економічних, правових, етичних, соціально-психологічних, методологічних, культурологічних знань, умінь і навичок, а також когнітивна та креативна підготовленість, творче мислення, готовність іти на ризик та брати на себе відповідальність, усвідомлене позитивне ставлення до педагогічної діяльності, уміння передбачати результати своєї професійної діяльності, критично оцінювати її наслідки, уміло володіти інноваційними педагогічними технологіями в умовах глобальних ринкових відносин.

Подальші дослідження цієї багатоаспектної проблеми доцільно спрямувати на: обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування й розвитку професійної компетентності викладачів ВНЗ економічного профілю; порівняльно-педагогічний аналіз вітчизняних і зарубіжних моделей підготовки викладачів з урахуванням динаміки змін на ринку праці й нових соціально-економічних потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 20 с.
2. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.
3. Кузьмінський А. І. Педагогічна майстерність викладача вищої школи та її вплив на якість навчання / А. І. Кузьмінський // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку : е-журнал. – 2010. – Випуск № 2.
4. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 56–63.
5. Професійна освіта. Словник : навч. посібник / уклад.: С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К., 2000. – 381 с.
6. Стрельников В. Компоненты професійної компетентності викладача вищої школи / В. Стрельников // Гуманітарний вісник. – 2013. – № 28. – С. 278–285.
7. Якса Н. В. Основы педагогических знаний / Н. В. Якса. – Київ : Знання, 2007.

РЕЗЮМЕ

Отрощенко Л. С. Профессионально-педагогическая компетентность преподавателя как условие эффективного дидактического процесса в ВУЗе экономического профиля.

В статье на основе анализа научных источников определена профессионально-педагогическая компетентность преподавателя ВУЗа экономического профиля как необходимое условие эффективного дидактического процесса в ВУЗе. Исследованы структурные компоненты профессионально-педагогической компетентности и профессионально-важные качества преподавателя ВУЗа. Перспективами дальнейших исследований определено обоснование организационно-педагогических условий формирования и развития профессиональной компетентности преподавателей ВУЗа экономического профиля и сравнительно-педагогический анализ отечественных и зарубежных моделей подготовки преподавателей.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая компетентность, преподаватель ВУЗа экономического профиля, структурные компоненты профессионально-педагогической компетентности, профессионально-важные качества преподавателя.

SUMMARY

Otroshchenko L. The professional-pedagogical competence of a teacher as a condition of effective didactic process in the higher educational institution of economic specialization.

In the article on the basis of numerous scientific sources the analysis of the professional-pedagogical competence of a teacher of the higher educational institution of economic specialization has been defined as a necessary condition of effective didactic process in the institution.

Professional experience of a high school teacher is based on implementing the certain features that require a variety of theoretical knowledge, practical skills. In the terms of renewal of higher education, rapid socio-economic changes in the labor market, increasing social demands to the competitiveness of economists the demands on professional and pedagogical competence of a university teacher of economics have increased. Therefore, we should clear determine the professional and pedagogical competence of the economics teacher, its structural components and conditions of its development.

Modern theoretical-methodological approaches to the teacher's professional competence have been analyzed. The professional-pedagogical competence structural components and professionally important qualities and skills of a teacher have been investigated in details.

It has been pointed out that there are the following structural components of the professional-pedagogical competence of a teacher of the higher educational institution of economic specialization: functional, methodological, informational, social and personal competences. The above mentioned components of the specialists' professional competence are the aims of their vocational training in higher educational institutions. Possessing them the specialists are able to develop important qualities and skills during their life.

The requirements to the personality of a teacher have been presented in the article (main and additional ones). As a result of the investigation the author presents the definition of the professional-pedagogical competence of a teacher of the higher educational institution of economic specialization.

The perspectives of the further research were defined, and namely substantiation of the organizational-pedagogical conditions of the professional competence of a teacher of the higher educational institution of economic specialization and comparative-pedagogical analysis of Ukrainian and foreign models of teachers training.

Key words: *the professional-pedagogical competence, a teacher of the higher educational institution of economic specialization, the structural components of the professional-pedagogical competence, the professionally important qualities of a teacher.*